

materiali didattici. A tale proposito espone i criteri con cui è stato elaborato il primo compendio di lezioni dedicate alla stilistica contrastiva dell'italiano e dell'ucraino.

Parole chiave: *stilistica contrastiva, studi comparativi, italiano, ucraino.*

ON ITALIAN-UKRAINIAN “CONTRASTIVE STYLISTICS”

After an outline of the main historical and recent development of stylistics as a linguistic discipline in Italy, the terms “contrastive” vs “comparative” are briefly discussed. Subsequently, it is underlined the necessity of increasing Italian-Ukrainian contrastive research in the field of stylistics, with both theoretical and practical aims, since the lack of such studies. In the last sections the conception of the first didactic compendium devoted to Italian-Ukrainian contrastive stylistics is briefly illustrated.

Keywords: *contrastive stylistics, comparative studies, Italian, Ukrainian.*

УДК 811.161.2:81'282 (477.62)

Кушмет М., к.ф.н.

Донецький національний університет, Вінниця

СХІДНОСТЕПОВІ ГОВІРКИ ДОНЕЧЧИНИ ПІВНІЧНОГО МІКРОАРЕАЛУ

Стаття присвячена ареальній характеристиці сільськогосподарської лексики східно-степових говірок, розташованих на півночі Донеччини. На матеріалі сільськогосподарської лексики проаналізовано лексичний склад маніфестантів багатьох семем, активність одних назв при обмеженому вживанні або відсутності інших, семантичну спеціалізацію номенів, простежено варіативність фонетичної структури досліджуваних назв.

Ключові слова: *східностепові говірки, семема, семантична структура слова, просторова поведінка лексики, мікроареал.*

Діалектологічні дослідження, присвячені аналізу лексичних одиниць із урахуванням історичних, етнографічних відомостей, не можуть забезпечити повну характеристику обстежуваної території, гарантувати вивчення об'єкта у його багатопланових системних зв'язках без залучення лінгвогеографічних даних. “Картографування мовних фактів – складання лінгвістичних атласів чи окремих карт – не лише сприяє створенню чи уточненню цілісної картини ареального варіювання мови, дає надійний матеріал для часової і просторової інтерпретації діалектних даних, а й щораз ставить (чи обґрунтовує, поглиблює) актуальні питання теорії діалектології” [1: 10].

З'ясування просторової поведінки лексики новостворених говорів, що “несе чимало свідчень про історію виникнення та особливості функціонування нових та архаїчних явищ” [2: 8], є актуальним, оскільки “лінгвогеографічний метод застосовується для

відображення діалектного варіювання української мови, зумовленого різною генетичною основою її в різних місцевостях, нерівномірністю історичного розвитку її говірок, міждіалектними та міжмовними контактами, нерівномірним впливом у минулому літературної мови на народні говори, відмінністю місцевих соціально-політичних умов і культурних факторів у різні часи, міграційними чинниками” [3: 17]. Вплив цих чинників виразно простежується у формуванні новостворених українських говірок, зокрема й східностепових. Актуальність статті зумовлена необхідністю висвітлення особливостей просторової поведінки однієї з тематичних груп лексики в говірках Донеччини, а саме: лексики сільського господарства.

Говірки Артемівського, Краснолиманського, Олександрівського, Слов’янського (частково Добропільського та Костянтинівського) районів за картографованими матеріалами утворюють у межах східностепових говірок північний мікроареал. За сіткою обстежуваних населених пунктів він охоплює говірки н.п. 3,10,12,17,22,34,62,66,78,81,82, подекуди н.п. 18,23, 26,29,32,58,79.

Слід зазначити, що говірки цієї частини Донеччини є однозначно невизначеними щодо їхньої приналежності до власне східностепових. Л.М. Тищенко за даними побутової лексики розглядає Краснолиманський, Слов’янський та північну частину Артемівського району Донецької області у складі південно-східного ареалу південнослобожанських говірок [4: 13]. Безумовно, такий поділ має свої витoki й певну усталену традицію, а особливо, якщо враховувати умовність членування говірок у межах одного наріччя. Про нечітку південну межу слобожанських говірок, яка має відмежовувати їх від степових, ідеться й у праці Ф.Т. Жилка [26: 26]. І.Г. Матвіяс у роботі “Українська мова і її говори” констатує, що “ареал слобожанського говору загалом збігається з історичними межами Слобідської України” [3: 112], до складу якої, як відомо, на початку XIX ст. належали й сучасні північні райони Донецької області [6: 18]. Питання про розмежування двох сусідніх діалектних масивів, як зазначала Л.Д. Фроляк, залишається відкритим [7: 141], хоч в одній зі своїх розвідок дослідниця, проаналізувавши фонетичні й морфологічні риси говірок північної частини Артемівського району, зауважила, що ці говірки “виявляють за рядом ознак, визнаних диференційними, виразну приналежність до східностепового говору” [Там само: 147].

Ураховуючи досвід діалектологічних досліджень, у яких північні говірки Донеччини визначаються в територіальних межах Донецької області, беручи до уваги особливості говірок північної частини донецького регіону як органічної частини східностепових говірок, а також ураховуючи специфіку лексичної системи цієї території, будемо розглядати говірки північної зони в межах східностепових донецьких говірок як перехідні між двома сусідніми діалектними масивами.

За даними сільськогосподарської лексики говірки, розташовані на півночі Донецької області, можна об’єднати в один мікроареал на основі: лексичного складу маніфестантів аналізованих семем; активності одних назв при обмеженому вживанні або відсутності інших; семантичної спеціалізації аналізованих номенів; репертуару лексем-маніфестантів, які вживаються спорадично; варіативності фонетичної структури досліджуваних назв.

1. На лінгвістичних картах, що відображають функціонування окремих назв, північний мікроареал дозволяє виділити просторова поведінка лексем: *сойашинок* ‘соняшник (*Helianthus annuus* L.)’, *пл’иш* ‘місце, пропущене при сіянні вручну’, *єрбен* ‘пропуск при

косінні', *грабáрка* 'совкова залізна лопата', *зо^орiшиче* 'простір між стелею і покрівлею', *вут^оáтни^к* 'приміщення для качок'; *бадiлка* 'стебла й листя помідорів', *барáнч^{ік}* 'середина розрізаного кавуна', *мiя^окот* 'м'ясиста частина гарбуза без насіння', *зе^омл^аaná* *груша* 'топінамбур (*Helianthus tuberosus* L.)', *струч^ок* 'недостиглий струк бобових', *вугл^арка* 'приміщення для вугілля' (к. № 154); *шл^апка* 'головка сояшичника', *крупнá* 'велика картопля', *с^ін:ик* 'приміщення для сіна', *крол^аáтни^к* 'приміщення для кролів (загальна назва)', *уб^орка* 'процес і час збирання сіна'.

Специфічним лексичним виявом у східноstepових говірках, розташованих на півночі Донецької області, характеризується семема 'яма для тривалого зберігання городни, певним чином укладеної й покритої соломною, землею'. Так, паралельно з лексемою *бурт*, відомою всім донецьким говіркам, на півночі Донеччини функціонує назва *йáма*, тоді як репрезентантом цієї ж семими в центральних говірках Донецької області виступає лексема *кагáт*.

2. Деякі з наведених назв при репрезентації окреслених семем становлять ізольовані просторові утворення, не виявлені в решті досліджуваних говірок, однак відомі говорам інших українських діалектів. Наприклад, лексема *пл^іш* як один із репрезентантів семими 'місце, пропущене при сiянні вручну' відома правобережнополіським [8: 173], західнополіським [9 (2: 55)], буковинським [10 : 431] говорам. У решті східноstepових говірок Донеччини функціонують із цією семемою назви *ліси^ана*, *ліс^іна*, *о^гр^іх*, *о^гр^іх*, *о^гр^ішук*, *г^ріх*, *п^ог^ріх*. У говірках аналізованого мікроареалу вживається назва *гребен^і* на позначення пропуску при косінні, тоді як для інших східноstepових говірок властивою є лексеми *о^гр^іх*. Пор.: зх.-поліськ. *гребiн^і* 'ряд високої стерні праворуч покосу' [9 (1: 107)], поліськ. *гребéн^і* 'ряд високої стерні при косінні' [11: 58].

Разом із тим, говірки північного мікроареалу виявляють риси, спільні не лише з поліськими, а й зі слобожанськими говорами. Так, збережена в північній частині східноstepових говірок давня назва *карт^оха* 'картопля (*Solanum tuberosum* L.)' не відома іншим східноstepовим говіркам, у яких уживаються на позначення картоплі лексеми *карт^ошка*, *карт^опл^а*, *карт^охвел^і*. Як репрезентант семими 'картопля (*Solanum tuberosum* L.)' лексема *карт^оха*, подана Б. Грінченком як одна з синонімічних назв картоплі [12 (2: 224)], збереглася в сучасних поліських [11: 92], а також східнослобожанських [13: 92], центральнослобожанських [17: 53] говірках.

До назв, які при репрезентації окремих семем характерні північним східноstepовим говіркам належать також лексеми: *хл^ібiн^і* 'загальна назва зернових культур', *с^іэм^іенко* 'одна зернина злакової', *з^ім^ова* 'осінні посіви пшениці', *в^іни^іки* 'сорго (*Sorghum bicolor*)', *с^іім^іенá* 'насіння сояшичника, вживане як ласощі', *с^іэм^іечк^і* 'тютюн (*Nicotiana tabacum* L.)', *гуд^іна* 'стебла й листя помідорів', *бакиá* 'стебла й листя кавунів', *зубéц^і* 'один зубок часнику', *зуб^ок* 'насінний пагін часнику', *йáлова* 'капуста, що не склалася в головку', *колорáд* 'коларадський жук (*Leptinotarsa decemlineata*)', *с^іинок^ос* 'процес і час косіння зернових, трави', *зáгород* 'загорода для худоби на подвір'ї (загальна назва)', *віпас* 'місце, куди виганяють пасти худобу', *крол^аáтни^к* 'приміщення для кролів (загальна назва)'. У решті досліджуваних говірок на позначення зазначених реалій уживаються переважно інші лексеми.

3. Виділення північного мікроареалу в межах східноstepових говірок обґрунтоване ще й семантичною спеціалізацією деяких назв. Так, лексема *цiц^іка* (*цiц^іки*) 'нерівність,

горбик на полотні коси від невмілого клепання' засвідчує метафоричне перенесення, не виявлене в інших українських діалектах при номінації такої реалії. У "Словарі української мови" Б. Грінченка ця лексема подається в одному значенні 'женская грудь' [12 (4: 430)], а в сучасних буковинських говорах, як і в подільських [14: 102], репрезентує дві семантики 'жіночі груди' або ж 'дійка' [15 (2: 354)]. В інших східноstepових говірках семема 'нерівність, горбик на полотні коси від невмілого клепання' маніфестована переважно лексемами: *волна́, го́рби^к, го́рб'ік, горб, брак*.

Від інших східноstepових північні донецькі говірки відрізняються й семантичною спеціалізацією лексеми *толо́ка*. У більшості говірок Донеччини зазначена назва репрезентує семантику 'гуртова робота', 'пасовище', 'витолочений худобою посів', 'земля, що свідомо не обробляється для відновлення родючості', і лише в говірках північного мікроареалу лексема *толо́ка* виявлена з семемою 'ділянка, де збирається молодь гуляти'.

4. Північний мікроареал східноstepових говірок виявляє чимало спорадичних лексичних репрезентантів багатьох семем. Пор.: 'осінні посіви пшениці' – *озім*; 'сорго (*Sorghum bicolor*)' – *про́со із 'іни'чка́ми*; 'кукурудза (*Zea mays* L.)' – *кукуру́зка*; 'стебла й листя кукурудзи' – *батлава́*; 'насіння соняшника, вживане як ласощі' – *зе́рн'ачка, с'ем'ени*; 'гарбуз (*Cucurbita*)' – *ка́шник*; 'м'якоть у гарбузах, де знаходиться насіння' – *гарбу́з*; 'перестиглий огірок, залишений на насіння' – *бовти'акі*; 'картопля, залишена на посадку' – *с'ем'ен'а, посадко́вий мате^р'іа́л*; 'дрібна картопля' – *дро́бна // сви^н'а́ч'а, сви^н'а́ча ра́д'іст*; 'листя квасолі' – *батлава́*; 'сочевиця (*Lens culinaris* Medic)' – *ві́ка, шочо́ви́ц'а, ше^нчо́ви́ц'а*; 'листя молоді цибулі' – *п'ору́шк'і*; 'насінний пагір цибулі' – *ціби^н'ки*; 'м'яка головка капусти' – *м'агá*; 'серцевина у головці капусти' *кача́н'ч'ік*; 'головня, грибокве захворювання злакових, при якому зерно перетворюється на чорний пил' – *чо́рноті́н'а*; 'місце, де не зійшли городні рослини' – *прога́лі́на*; 'процес і час висівання зернових' – *с'ів*; 'процес і час перевезення снопів, сіна з поля додому, на тік' – *пере^в'із*; 'людина, яка оре землю' – *копа́ч*; 'неопалювана кімната в хаті для зберігання їстівних припасів' – *галере́йа*; 'приміщення для вугілля' – *ву́г'і́л'ний са́ра́й*; 'приміщення для кіз' – *лапа́с*. Репертуар спорадичних назв є важливим при просторовому членуванні досліджуваних говірок. Так, К.Д. Глуховцева, аналізуючи просторову поведінку лексики народного побуту Східної Слобожанщини, зазначає, що при визначенні ареалів лексичного рівня нерідко враховуються назви, які вживаються спорадично [2: 8-9].

Деякі зі спорадично вживаних лексем окреслюють помітну рису досліджуваного мікроареалу: на півночі Донеччини переважа надається безафіксним назвам *с'ів, перев'із*, утворенням на зразок *за́город, колора́д, озім*. Пор.: укр. літ. *загоро́да, колора́дський жу́к, озі́мка*.

5. Сільськогосподарська лексика східноstepових говірок, розташованих на півночі Донецької області, характеризується й низкою фонетичних особливостей.

У цій групі досліджуваних говірок функціонують лексеми: *о^сзі́мка* 'осінні посіви пшениці'; *о^в'ес* 'овес (*Avena sativa* L.)'; *пше^н'ні́ц'а без о^ст'ук'ів* 'пшениця безоста'; *ко^л'о^со́к* 'колосок вівса'; *са́мо^с'а́д* 'тютюн (*Nicotiana tabakum* L.)'; *о^г'е^р'о́к* 'огірок (*Cucumis sativus* L.)'; *бо^б'і́* 'горох (*Pisum sativum* L.)'; *о^а'крóп* 'кріп (*Anethum graveolens* L.)'; *о^ч'і́стки* 'лушпиння цибулі'; *го^л'о́во^а'чка* 'качан капусти (головка)'; *ко^л'о^р'а́ц'кий жу́к* 'колорадський жу́к (*Leptinotarsa decemlineata*)'; *с'іно^в'а́л* 'приміщення для снопів, половин, соломи'; *го^р'і́шче* 'простір між стеолою і покрівлею'; *ко^р'о́вни^к* 'приміщення для корів'; *кρο^л'а́тни^к* 'приміщення для кролів (загальна назва)'.

Вищенаведені назви дозволяють констатувати в північній групі східноstepових говірок наявність помірною “акання”, що може свідчити про залишки материнських говірок. Підтверджують це й історичні свідчення, у яких зазначається, що територія цього регіону в XVII ст. заселялася козаками та кріпаками з Лівобережної України [6: 509]. Акаюча система зближає північні говірки Донеччини з говірками, розташованими на заході та півночі Донеччини, а також іншими східноstepовими, у яких “акання” має непослідовний вияв.

Для північних східноstepових говірок характерним є більш послідовний перехід дзвінких приголосних у глухі, ніж в інших stepових говорах. Цю рису, притаманну північній частині донецьких говірок, відзначила ще Л.Д. Фроляк [16: 146]. У сільськогосподарській лексиці зазначена фонетична риса чітко простежується в назвах: *огорџт* ‘загальна назва ділянки землі, де ростуть городні рослини’; *сашка* ‘сажка, грибковий паразит у вигляді чорних пухирчатих наростів на кукурудзі на інших рослинах’.

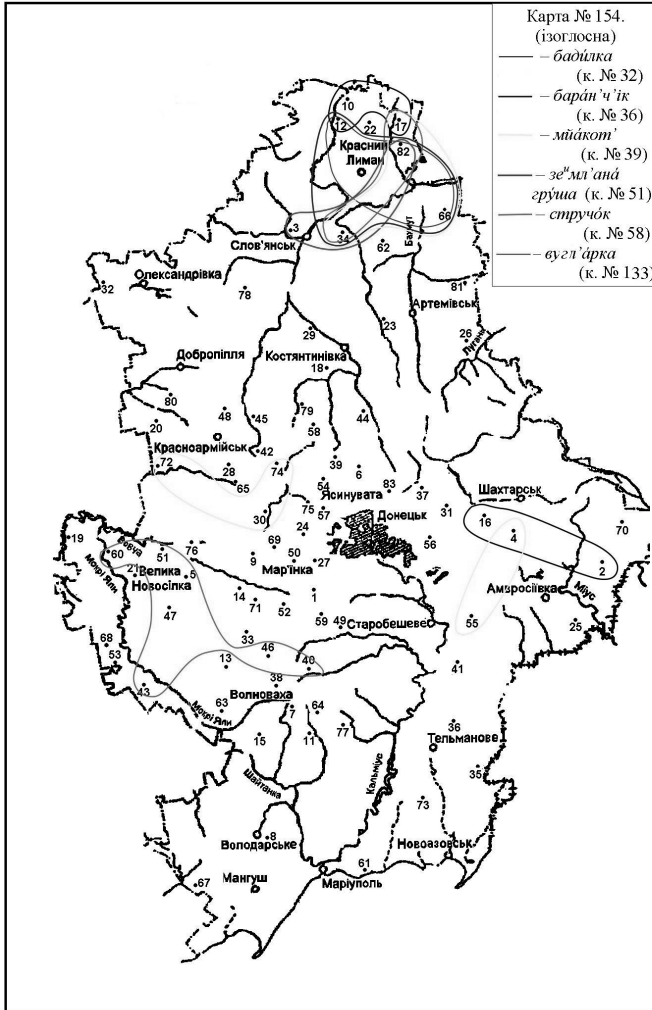
6. Перелічені особливості обстежуваних говірок північного мікроареалу не можуть заперечити їх приналежність до східноstepових. Просторова поведінка багатьох досліджуваних лексем виявляє риси, спільні з іншими східноstepовими говірками. Широко вживаними в північній зоні й відомими іншим східноstepовим говіркам є такі назви сільськогосподарських рослин, як: *баклажан* ‘помідор (*Lycopersicon esculentum*)’, *зе^мл’анá* *груша* ‘топінамбур (*Helianthus tuberosus* L.)’; назви частин сільськогосподарських культур – *ил’анка* ‘головка соняшника’, *мате^ррінка* ‘матірка, жіночі стебла конопель, що дають насіння, *шкурка* ‘поверхня гарбуза’; *гарбузін* ‘:а’ ‘стебла й листя гарбуза’, *кабач’ок* ‘кабак (*Cucurbita pepo* var. *giraumonti*)’, *лушпін* ‘:а’ ‘струк бобових, з якого вийняли зерно’, *зе^рно* ‘зерно бобових (загальна назва)’, *квасолін* ‘:а’ ‘стебла й листя квасолі’, *гороховін* ‘:а’ ‘стебла й листя гороху’, *ме^л’іса* ‘меліса (*Melissa officinalis* L.)’, *дудка* ‘насіиний пагіг цибулі’; назви місць і будівель для обробки й зберігання врожаю та інших сільськогосподарських приміщень – *подв’ір’я* ‘місце, на якому стоїть хата з усіма господарськими будівлями’, *ме^л’ни^ц’а* ‘приміщення, де розмелюють зерно’, *кладџвка* ‘неопалювана кімната в хаті для зберігання їстівних припасів’, *в’івчáр’н’а* ‘приміщення для овець’, *кл’ітка* ‘клітка для кролів’ тощо.

Чимало спільних рис виявлено між північними та західними говірками досліджуваної частини українського діалектного континууму. Пор.: ізоглоси, які окреслюють поширення на півночі Донецької області лексем *міякот* ‘м’ясиста частина гарбуза без насіння’ та *стручџк* ‘недостиглий струк бобових’, мають продовження й у західних східноstepових говірках (к. № 154). Те саме можна відзначити й щодо просторової поведінки назви *сви^н’áча картошка* (*картџха*) на позначення семи ‘дрібна картопля’. Вона функціонує паралельно з іншими репрезентантами лише в східноstepових говірках на півночі та в західній частині Донецької області.

Говірки північного мікроареалу східноstepових говірок споріднені з іншими донецькими говірками й за наявністю / відсутністю лексичної реалізації окремих семем. Наприклад, лексема *л’ох*, відома лише в декількох східноstepових говірках, виявлена в північному мікроареалі теж спорадично.

Таким чином, особливості аналізованої лексики дозволяють стверджувати, що ареальна поведінка сільськогосподарської лексики північного мікроареалу має свої особливості, що виявляються на загальному спільному тлі з іншими східноstepовими говірками. Відомості ареальної поведінки говірок, розташованих на півночі Донецької області,

за матеріалами ТГЛ сільського господарства є важливими для подальшого з'ясування специфіки донецьких говірок та взаємодії північних східностепових говірок зі слобожанськими українськими говірками.

ІНДЕКС НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

1.Билбасівка Слов'янського району; 10.Дерилоче Краснолиманського району; 12.Дробишеве Краснолиманського району; 18.Іванопіль Костянтинівського району; 22.Кіровське Краснолиманського району; 23.Красне Артемівського району; 26.Луганське

Артемівського району; 29.Марково Костянтинівського району; 32.Микільське Олександрівського району; 34.Миколаївка Слов'янського району; 58.Петрівка м. Дзержинська; 62.Рай-Олександрівка Слов'янського району; 66.Сіверськ Артемівського району; 78.Шабельківка м. Краматорська; 79.Щербинівка м. Дзержинська; 81.Яківлівка Артемівського району.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гриценко П. Ю. Лексична система говорів і картографування / П. Ю. Гриценко // Українська діалектна лексика. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 10-20.
2. Глуховцева К. Д. Лексичні особливості західного мікроареалу в системі українських східнословобожанських говірок / К. Д. Глуховцева // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – 2001. – № 12. – С. 7–17.
3. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори / І. Г. Матвіяс. – К. : Наук. думка, 1990. – 168 с.
4. Тищенко Л. М. Структурна організація й динаміка побутової лексики південнословобожанських говірок : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 “Українська мова” / Л. М. Тищенко. – К., 2002. – 19 с.
5. Жилко Ф. Т. Ареальні системи української мови / Ф. Т. Жилко // Мовознавство. – 1990. – № 4. – С.18-27.
6. Історія міст і сіл УРСР: Донецька область. – К. : Вид-во АН УРСР, 1970. – 992 с.
7. Фроляк Л. Д. До питання про типологію говірок діалектної суміжності степового і словобожанського говорів / Л. Д. Фроляк // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр. – Вип. № 8. – Харків : “ОВС” ХДПУ ім. Г. Сковороди, 2002.– С. 141-148.
8. Никончук М. В. Сільськогосподарська лексика Правобережного Полісся / М. В. Никончук. – К. : Наук.думка, 1985. – 310 с.
9. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2000. – Т. 1-2;
10. Словник буковинських говірок / За ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.
11. Словник поліських говорів / Уклад. П. С. Лисенко. – К. : Наук. думка, 1974. — 260 с.
12. Словарь української мови : у 4 т. / Упоряд. з дод. власного матеріалу Б. Д. Грінченко. – Репринт. Вид. – К. : Лексикон, 1996. – Т.1-4.
13. Словник українських східнословобожанських говірок / К. Глуховцева, В. Леснова, І. Ніколаєнко, Т. Терновська, В. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2002. – 234 с.
14. Брилінський Д. М. Словник подільських говірок / Д. М. Брилінський. – Хмельницький : Редакційно-видавничий відділ, 1991. – 116 с.
15. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок. – К. : Наук. думка, 1984. – Ч. 1-2.
16. Фроляк Л. Д. Специфіка дослідження генези новостворених українських говірок / Л. Д. Фроляк // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр. – Вип. № 9. – Харків : “ОВС” ХДПУ ім. Г. Сковороди, 2002.– С. 116-124.
17. Сердега Р. Л. Сільськогосподарська лексика в говірках Центральної Слобожанщини (Харківщини) : [монографія] / Р. Л. Сердега. – Х. : Монограф, 2012. – 218 с.

Кушмет М., к.ф.н.

Донецкий национальный университет, Винница

ВОСТОЧНОСТЕПНЫЕ ГОВОРЫ ДОНЕТЧИНЫ СЕВЕРНОГО МИКРОАРЕАЛА

Статья посвящена ареальной характеристике сельскохозяйственной лексики восточностепных говоров, расположенных на севере Донетчины. На материале сельскохозяйственной лексики проанализировано лексический состав манифестантов многих семем, активность одних названий при ограниченном употреблении или отсутствия других, семантическую специализацию наименований, прослежено вариативность фонетической структуры исследуемых названий.

Ключевые слова: восточностепные говоры, семема, семантическая структура слова, пространственное поведение лексики, микроареоал.

Kushmet M.

EAST-UKRAINIAN STEPPE-ADJACENT DIALECTS OF NORTH MICRO AREAS WITHIN DONETSK REGION

The thesis is devoted to the areal characteristics of agricultural lexis in East-Ukrainian steppe-adjacent dialects located in the North of Donetsk region. The agricultural lexis has been taken as a material for the analysis of lexical structure to demonstrate various sememes, semantic specialization of nomenes, and variability of phonetic structure among investigated names. As demonstrated by agricultural lexis, the activity of names differs: the usage of some names is active while the others are limited or not used.

Key words: East-Ukrainian steppe-adjacent dialects, sememe, semantic structure of the word, areal behavior of the lexis, microareas.